

Н. В. Сідельник

Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЗАСВОЄННЯ ЕТНОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ СТУДЕНТАМИ-ІСТОРИКАМИ

У статті розглядаються особливості процесу засвоєння знань етнологічного спрямування студентами-істориками, особлива увага звертається на дидактичні рівні їх засвоєння. Розглядається модель дидактичної структури знань.

Ключові слова: знання, рівні знань, конкретне мислення, абстрактне мислення, планування, логічне структурування матеріалу, вміння, навички, головні поняття, базові поняття.

Постановка проблеми. В сучасному освітньому середовищі учіння – це процес, що детермінується низкою чинників та визначається своєрідним критерієм цивілізованості та гуманності суспільства. В сучасній вищій школі процес навчання – єдиний, цілісний процес. У центрі цього цілого стоїть особистість студента, його активна, пізнавальна діяльність, що організовується і спрямовується діяльністю викладача. У ході навчання та засвоєння знань у студентів відбувається перебудова раніше сформованого досвіду, розвиток його пізнавальних сил, формування і розвиток особистості в цілому, забезпечується єдність освіти, виховання і розвитку особистості.

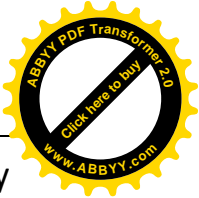
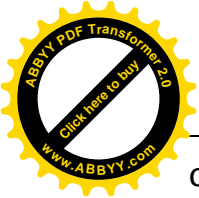
Аналіз актуальних досліджень. Проблемою формування у студентів вищого навчального закладу професійних якостей займаються багато вчених: В. Андрущенко, І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Сердюк, С. Сисоєва та інші.

Дидактичні аспекти засвоєння знань студентами у своїх працях розглядають П. Сікорський, В. Малафіїк, К. Баханов, А. Остапенко, Т. Борова та інші педагоги-дидакти.

Питанню методики вивчення етнологічного матеріалу присвячені праці наступних педагогів-методистів О. Буматіної, Л. Жук, А. Левдер, Г. Серової, Я. Треф'як та інших.

Мета статті – визначення особливостей процесу засвоєння етнологічного матеріалу студентами-істориками.

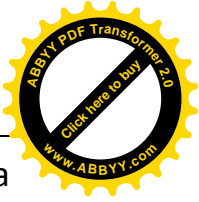
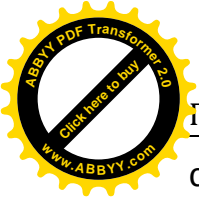
Виклад основного матеріалу. Провідну роль у процесі засвоєння знань відіграє розуміння. «Щоб розуміти, – писав А. П. Усов, – треба емпірично почати розуміння, вивчення, від емпірії підніматися до загального». Розумінню передуює осмислення сприйнятого. Осмислити

означає для студента вкласти у сприйняту інформацію певний смисл. Тому важливо, щоб у процесі осмислення навчального матеріалу встановлювалися зв'язки між фактами, даними спостережень і висновками, щоб «чужий» досвід зливався з власним досвідом студента. Суть засвоєння знань І. М. Сеченов сформував так: «... дана думка може бути засвоєна... тільки тією людиною, у якої вона входить ланкою до складу її особистого досвіду». Отже, нові знання студентів формуються в їх свідомості на основі раніш засвоєного навчального матеріалу та наявного життєвого досвіду [1].

На думку І. В. Малафіїка, процес засвоєння знань має ступеневий характер, іншими словами, він відбувається як рух від одного рівня засвоєння до іншого, від нижчого до вищого. Він вважає, сучасна педагогічна та психологічна науки виділяють чотири рівні знань: розпізнавальний, репродуктивний, продуктивний та творчий. Проаналізуємо кожен з них: перший і найнижчий рівень знань (розпізнавання) характеризується тим, що репродуктивна діяльність із засвоєння інформації виконується з опорою на підказку. Уведення студентів у новий матеріал часто здійснюється шляхом словесного пояснення, що супроводжується демонстрацією засобів наочності. У ході цієї роботи студент виділяє те, що найбільше відрізняє даний об'єкт від інших, йому подібних. Цьому допомагає актуалізація власного досвіду учнем, порівняння об'єкта вивчення із іншими, йому подібними. Знаходження відмінностей і фіксація їх мимовільною пам'яттю. Варто відмітити, студент на початку вивчення не ставить собі на меті запам'ятати все, що він побачив і почув. Робота над створенням чуттєвого образу включає і мимовільну пам'ять. Такий процес учіння повністю забезпечує засвоєння матеріалу на рівні розпізнавання [6, 55].

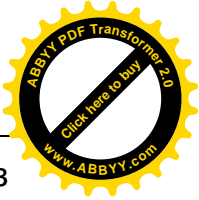
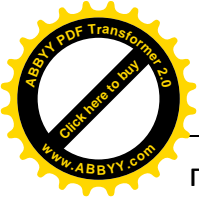
Репродуктивний рівень засвоєння знань, полягає в наступному – зовнішня підказка виконує роль опори для її виконання. Оскільки завдання навчання полягає в тому, щоб запам'ятати зміст матеріалу, то цілком очевидно, що має бути концентрація уваги на осмислення, бо матеріал, який людина розуміє, запам'ятовується краще. Тому важливі думки повторюються декілька разів. Але репродуктивний рівень засвоєння знань передбачає і відтворення певного способу дій, певного алгоритму дій. Тому стає зрозуміло, що цей спосіб дій спочатку демонструється

студентам, потім пропонується через дію прикладання його до ситуації, яка виникає зі змісту матеріалу, що вивчається. І далі студенти самі прикладають цей спосіб дій до ситуацій, аналогічних до навчальної. Виконуючи елементарні перетворення в межах даної ситуації, концентруючи свою увагу на перетворення в межах даної ситуації, студенти разом з тим запам'ятовують навчальний матеріал, і спосіб дій із ним з використанням як мимовільної, так і довільної пам'яті. Отже, коли студент відтворює матеріал самостійно, без опори на будь-яку підказку, а також застосовує його в типовій, звичайній, тобто подібній до навчальної ситуації, то це означає, що даний матеріал з етнології студент засвоїв на репродуктивному рівні. Зауважимо, що типовою ситуацією називають таку, яка безпосередньо впливає зі змісту матеріалу, що вивчається. Отже, можна стверджувати, що репродуктивний рівень засвоєння характерний тим, що студент самостійно відтворює матеріал та вміє прикладати засвоєний спосіб дій до ситуації, аналогічної до типової [6, 58].

Наступний рівень засвоєння – продуктивний. Він передбачає виконання продуктивної діяльності. Перш за все, для засвоєння матеріалу на даному рівні необхідне глибше осмислення змісту того, що вивчається. Це диктує необхідність ґрунтовнішої аналітико-синтетичної діяльності. Спільно з викладачем студенти здійснюють розчленування об'єкта вивчення на складові частини, розкривають між ними відношення, розв'язують завдання, встановлюють зв'язки, створюють плани, намагаються побачити нову якість, що утворилась внаслідок об'єднання частин цілого навколо ідеї, повертається до діяльності з одержання і застосування знань. Тобто діяльності, пов'язаної з перетворенням знань, засвоєних на репродуктивному рівні. Отже, у процесі продуктивної діяльності студент створює нову інформацію, новий продукт шляхом трансформації, перетворення раніше засвоєної з використанням уже засвоєних раніше способів діяльності у ситуації, близької до типової [6, 60].

Четвертий рівень засвоєння знань – творчий. Осмислення матеріалу студентами на вищому рівні призводить до необхідності застосування моделювання, створення моделей змісту, їхнього аналізу, виходу на нові теоретичні узагальнення, де значна увага приділяється кодуванню, переходу на нову форму вираження змісту, переходу до завдань у новій, нетиповій ситуації, розроблення способів їх розв'язання. Цей рівень

передбачає відтворення знань з елементами перетворення, так із елементами кодування, тобто переведення інформації, з однієї форми вираження в іншу.

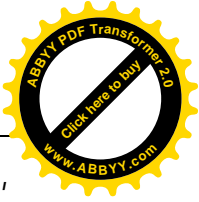
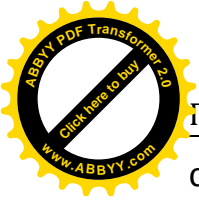
Отже, процес засвоєння знань має ступеневий характер, тобто він відбувається як рух думки від рівня до рівня і кожен з цих рівнів висуває свої вимоги до організації навчальної діяльності студентів та використання їх під час вивчення наступних дисциплін тощо [6, 61].

Керуючись процесами осмислення, узагальнення фактів та формуванням понять, викладач має турбуватися протягом усього часу навчання студентів про розвиток конкретного і абстрактного мислення.

На думку А. Остапенка, щоб засвоїти знання, необхідно побачити (або почути), захопитися, осмислити і запам'ятати. У процесі засвоєння знань беруть участь сприймання, мислення та пам'ять. Причому для якісного засвоєння найчастіше достаньо одноразового бачення – захоплення – осмислення – запам'ятовування. Якщо знання було подано цілісно, системно, концентровано, емоційно та ще й з використанням усіх каналів сприйняття (зорового, слухового, тактильного, моторного), то ніякого повторення може й не знадобиться. Знання може існувати і буде здобуте без людини – у захопливому підручнику, на яскравому навчальному плакаті, в пам'ятках матеріальної та духовної культури регіону [7, 3].

Для організації ефективного засвоєння етнологічного матеріалу потрібно реалізувати одну з перших кібернетичних вимог – планування. Спланувати навчально-виховний процес – це не лише укласти робочу програму, модульно-календарний план, підготувати відповідні навчально-методичні матеріали, це ще й визначити сукупність елементів знань з навчальної дисципліни, структурувати й генералізувати їх [8].

Необхідно зазначити, що необхідною умовою ефективного планування та запам'ятовування навчального матеріалу етнологічного спрямування є організація якісного його сприйняття, осмислення та усвідомлення (розуміння). Розуміння навчального матеріалу з етнології забезпечується встановленням взаємозв'язків між елементами знань, використаннями прийомів порівняння та аналогії, наведенням конкретних прикладів та ін. Крім того, навчальний матеріал з цієї дисципліни запам'ятовується більш успішно, якщо він є дискретним, тобто складається з певних дидактичних одиниць, що розкривають його сутність, а їх кількість відповідає продуктивності запам'ятовування

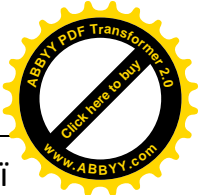
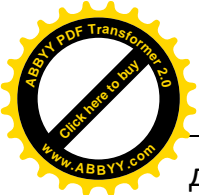
суб'єктів учіння. Отже, навчальний матеріал етнологічного спрямування, який пропонується для вивчення студентам, має пройти відповідну психолого-педагогічну обробку: визначення дискретних одиниць навчального предмета етнологічного спрямування (елементів знань), встановлення взаємозв'язків між ними, а також на цій основі відбір головних елементів знань (їх ядра), які потрібно не лише запам'ятати, а й використовувати на практиці, тобто засвоїти. Зазначений алгоритм є суттю дидактичного структурування і генералізації навчального матеріалу. Якщо дидактичне структурування навчального матеріалу – визначення елементів знань (терміни, поняття, властивості, закони, тощо) і встановлення взаємозв'язків між ними, то генералізація – це виокремлення з цієї сукупності головних елементів знань з використанням різних підходів (логічне структурування, розкриття перспектив).

Очевидно, що неможливо забезпечити високий рівень засвоєння знань особливо етнологічного спрямування, якщо студенти-історики не усвідомлюють перспективи їх застосування, не розуміють ролі знань у формуванні майбутніх професійних навичок і вмінь. Через відсутність інтеграції змісту навчального матеріалу з різних дисциплін суттєво знижується мотивація до навчання та інтерес до їх вивчення. Для вирішення цього питання П. І. Сікорський пропонує модель дидактичної структури бази знань, як процес відбору і пошук взаємозв'язків між головними елементами навчального матеріалу і визначення рівнів засвоєння кожного з них [8].

На першому етапі за допомогою логічного структурування визначаємо ті елементи знань, які необхідні для оперативного засвоєння під час автономного випереджувального вивчення фундаментальних історичних дисциплін і які формують їх базу знань.

До елементів знань відносять: історичні та етнологічні поняття, закони, властивості, факти, судження тощо. Розглядаючи поняття, на думку П. І. Сікорського, як один з елементів структури навчального матеріалу, необхідно враховувати, що між термінами і поняттями існує взаємозв'язок. З дидактичного погляду не кожний термін потрібно переводити у поняття, даючи строге означення з дотримання законів логіки. Це залежить від важливості нового терміну та психологічних можливостей студентів у засвоєнні чітко визначених понять [9, 82].

Елементи знань «можна структурувати в межах навчальної

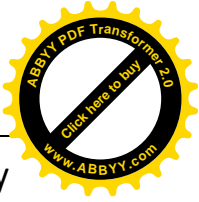
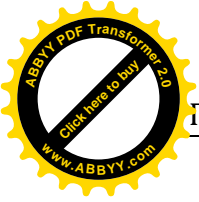
дисципліни, теми чи будь-якого блоку цілісної інформації з позиції їхньої важливості на головні, базові і допоміжні. Крім того, в науці виділяють основні поняття, які не означаються. Головними є ті навички і вміння, які складають кістяк навчальної дисципліни та основу довготривалої пам'яті. Базовими є ті навички (вміння), які складають кістяк теми (модуля) і основу оперативної пам'яті. Всі інші навички (вміння) – допоміжні.

Головні поняття в етнології (етнос, соціальні спільноти, історичні спільноти, етнічність, нація, народ, народність та ін.) за своїм обсягом і значущістю стосуються усіх тем і розділів навчальної дисципліни. Вони формують основу глобальної структури і є логічною основою курсу, утворюючи родові поняття. З їх допомогою розв'язуються такі дидактичні завдання: закладаються основи для вивчення наступних понять, формується світогляд студентів, розвивається професійне мислення.

Базові поняття («парки» – верхній одяг у алеутів. Тема: «Арктична історико-етнографічна область») становлять основу локальної структури навчального матеріалу. Без них неможливо вивчати етнологічний матеріал конкретної теми чи модуля. Однак у процесі дидактичного структурування навчального матеріалу базові поняття можуть ставати головними.

Необхідно зазначити, що базові елементи знань формують змістове ядро модуля і без них неможливо повно і цілісно засвоїти навчальний матеріал з певної дисципліни. Водночас вони є основою для проведення модульного контролю за станом засвоєння знань. Формування понятійного апарату навчального матеріалу є одним із найважливіших дидактичних завдань, оскільки терміни і поняття є основою навчальної дисципліни. Для визначення базових понять можна використати методи логічного структурування. З цієї метою встановлюються і аналізуються зв'язки між поняттями. Ті елементи знань, в тому числі й поняття, які інформаційно найбільш пов'язані з іншими елементами знань, вважатимуться базовими поняттями для певного фрагмента навчального матеріалу, теми або головними для етнології [9, 83].

На другому етапі структурування визначаємо ті елементи знань з фундаментальних дисциплін, без яких неможливе повне засвоєння навчального матеріалу з дисциплін професійного циклу. Такі елементи знань за принципом перспективних ліній утворюють головні елементи знань і під час вивчення їм необхідно приділяти особливу увагу з метою забезпечення їх повного засвоєння [9, 84].

Отже, для кращого засвоєння етнологічного матеріалу викладачу необхідно враховувати рівні засвоєння знань та доцільно застосовувати запропонований П. Сікорським метод «дидактичного структурування», який сприятиме кращій підготовці висококваліфікованих фахівців історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борова Т. Саморегуляція процесу засвоєння знань учнями / Т. Борова // Рідна школа. – 2000. – № 1. – С. 60–61.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 336 с.
3. Занков Л. В. Избранные педагогические труды / Л. В. Занков. – М. : Педагогика, 1990. – 424 с.
4. Кукалець М. Підготовка учнів до активного засвоєння знань / М. Кукалець // Рідна школа. – 1996. – № 2. – С. 25–27.
5. Моделювання дидактичних систем оцінювання / П. Сікорський, О. Біляковська // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 2–6.
6. Малафіїк І. В. Дидактика : навч. посіб. / І. В. Малафіїк. – К. : Кондор, 2005. – 398 с.
7. Остапенко А. Засвоєння знань та освоєння вмінь : подібність і розходження процесів / А. Остапенко // Завуч. – 2009. – № 7 (березень) – С. 3–6.
8. Сікорський П. І. Кредитно-модульна технологія навчання : навч. посіб. / П. І. Сікорський. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 150 с.
9. Сікорський П. Вітер О. Дидактичне структурування навчального матеріалу з фундаментальних дисциплін як педагогічна проблема / П. Сікорський // Вища школа. – 2009. – № 6. – С. 80–87.
10. Українське народознавство (практичне народознавство) : навч. посіб. – Харків : БН, 2003. – 272 с.

РЕЗЮМЕ

Н. В. Сидельник. Особенности процесса усвоения этнологического материала студентами-историками.

В статье рассматриваются особенности процесса усвоения знаний этнологического направления студентами-историками, особое внимание обращается на дидактичные их уровни усвоения. Рассматривается модель дидактичной структуры знаний.

Ключовые слова: знания, уровни знаний, конкретное мышление, абстрактное мышление, планирование, логическое структурирование материалу, умения, навыки, основные понятия, базовые понятия.

SUMMARY

N. Sidelnik. The features of process mastering is knowledges ethnologic the students by historians.

In the article the features of process of mastering of knowledges of ethnologic direction are examined by students by historians, the special attention applies on the didactics even mastering of knowledges and the model of didactics structure of knowledges is examined.

Key words: knowledges, level knowledges, concrete to think, to plan, to know how to, didactics structure of knowledges.